

ՁԵՅՔԵԿԻ ՊԱՐԸ. ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓՈԽԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայ ժողովրդական պարարվեստի ուսումնասիրության ընթացքում տարրեր առույտնեռում եաճախ են հանդիպում պարերի անվանումներ, որոնք աարածված են եղել Հայաստանում 20-րդ դարի սկզբներին, իսկ պարային մշակույթի եետագա շրջանների մյուսեռում յեն եհշաաակվաա: Դաանգեղ Է Ձեյրեկի, Ձեյրեկ կաա Ձերագի, Ձեյաակի անվանված պատռ. որր տարածվաա Է եղել Արևմտյան Հայասաանում 19- րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբներեն: 1930-ական թթ. պարեն արևմտաեայ գաղթականներից գրաեցել են Սրրուեի 1 հսեցաեր և Վաերաա Արխաակեսյաեր: Սրրուեի Լիսիցյաերը Ձեյրեկի պտրը բեմադրել Է Երևաեի Պարարվեստի ոաաանարաանում, իսկ Վաերաա Արխաակեսյաերը՝ Հայասաաեի աաաջին ագագրական պարի պեաական անսամրում¹:

Պարի անվանումը ծագում Է Արևմայան Անաաոլիայի լեռնարեակ քոչվոր ցեղերից, որոնք եավաաքով աուննի մաեմեղականեր են, շամանականության ուժեղ վերապրումներով: Ժամանակի ընթացքում ուժացվել են՝ ձուլվելով աարածաշրջանի այլ ժողովուրդներին :

Ըստ գրանցումների՝ Ձեյրեկին եղել Է եարսամիքին կաաարվող մեջսվադ-կաաակերգական բնույթի գուգապար: Պարել են երկու տղամարդ, մեկը գլխին կանացի գլխաշոր գցելով, ստանձնել Է եարսի, մյուսը՝ վեսայի դեր: Փեսաա եարսին տվել Է գանագաան մկերներ և դրաեց դիմաց աաացել եարսի եետ պարելու եամաձայնություն:

Ըստ Լիսիցիդոա Սելիքյաեի գրանցած պարեղանակի՝ պարի երաժշտական չաիր 9/8 Է²: Նա Ձերագի կոչված պարի երաժշտական տեքսաին տալիս Է փոքրիկ բացատրություն. որը մնաա Է եիշյալ սյուժեին: Համադրելով Վարդ Բողոյաեի երաաարակած Շալին Գաղաեիսարի «Փորսուղ կառնավալ» խաղի եկտրագրությունը, աուսվել որսչակի Է դառնում պարի մեջախաղային եատվածը³: Խաղին եիմանականում մասնակցել են միջին տարիքի տղամարդիկ: Փորսուղի, Դատավորի, Արալի և Բժշկի կերպարների կողքին կաա մաա Ձեյաակի (այդպես Է գրված) և Հարսի կերպարները:

Խաղեն ընդունված Է եղել կաաարել թուրքերեն, որպեսզի խաղի բառերն ու բովանդակությունը եասկանալի լինեն իշխանության կողմեա Բարելեեդաեի օրերին թաղում մշանակված թուրքական շրջիկ պաեակախմբերին, և խաղը չդիտվեր իբրև հակապեաական գործողություն:

Հարսի դեր խաղացողն եղել Է կնոջ եագուաավ տղամարդ, գլխին թարա, որից կախված էր լինում մի շարք ոսկի, մեջքին՝ արծաթե գոաի, դեմքը ծածկված գլխաշորով, իսկ մաաներին՝ մետաղե գիլեր, մաանոցներ, որոնք պարելիս դնում են բուք և միջին մաոներին ու պարի եղանակին եամապաաալսաա՝ աակտով իրար յափում: Իսկ Ձեյաակի դերակատարն եղել Է սև ռեխերով ու փոքր մորուքով, եագել Է կարմիր շորեր: Մինչև կուրժքը փաթարած շալե գաաու մեջ յարված Է եղել դաշույն, գլխին ծոպավոր թաշկինակով եգերաարաաված գլխարկ, դեմքին՝ կարմիր դիմակ և ձեռքին՝ երկար միգակ:

Խաղը սովորարար սկսվում էր խմբական կլոր պարով: Հետո յամբի անդամներն աաանձին-աաանձին պաամում էին անեավաաալի պաամություններ, արտասաանում բոմաստեղ-ծություններ, իրար աաաջարկում եանելուկներ, դրաեց աալով յուրօրինակ մեկնություններ, և աաաջտում էր օրժաղ ու գվարճություն: Այդ գվարճալի պատմություններից ոգևորված՝ Ձեյաակը երամայում էր կանացիագգեսա մարդուն պարել: Երաժիշտները, լսելով եթամանը, մվագում էին պարեղանակ: Փորսուղը, եմայվելով կնոջ գրալիչ պարով, մոտենում էր մրաա և աաաջարկում միաաին փախչել: Կինը, պատճաաարաեելով Փորսուղի ծերությունը, երաժար-վում էր: Մեծամեծ մկերներ խոսաաանալով Փորսուղն այնուամեետյեկվ սաաանում էր կնոջ եամա-ձայնությունը և այն պաեին, երր Ձեյաակն հնչ- որ վեմի էր բոմվում Արալի հետ, ձեռքից բոմտժ առևանգում էր մրաա: Ձեյաակը, մկաաեելով կաաարվածը, եարձակվում Է փախչող գուգի վրա և դաշույնով վիրավորում Փորսուղին: Դուտավորը դաաում էր Ձեյաակին, որից եետո բուրրը եաշավում էին: Խաղն ինչպես սկսվել էր կլոր պարով, այնպես էլ ավարտվում էր:

Ձեյրեկի պարային և երաժշտական աեքսաերն ամբուջաանում են պաակերա-գրությանը: Դրանցից են Ն. Ձարգարյաեի «Ձեյաակը Փորսուղ կառնավալ խաղի մեջ» մկարը և 19-րդ դարի վերջի արևմաաեայ մկարիչ, քանդակագործ Երվանդ Ոսկաեի գեյրեկներին

¹ Հայկական պարեր, 1935., ձեռագիր մյուսեր Սրրուեի Լիսիցյաեի. Մոր.Լիսիցյաեի արխիվ, ՀԱԻ:

² Մ. Մեյլիբյան, Հայ ժողովրդական երգեր ու պարեր. Եր., 1949, էջ 171:

³ Վ. Բոյոյան, Հայ ժողովրդական խաղեր, Կ. 1, Եր., 1963, էջ 108-111:

նվիրված քանդակների շարքը. «Ձեյրեկ տղամարդը պարելիս», «Ձեյրեկ կնոջ պար», «Ձեյրեկի թրով պարը» և մի շարք լուսանկարներ⁴:

Ձեյրեկի պարի մասին գրում են նաև հայն և թուրք հեղինակները: Հայն պարագետներն այն անվանում են Ձեյրեկիկո: Կատյա Սավրամին, որը Լուրանի պարի գրանցման համակարգով գրանցել է Ձեյրեկի պարը, նույնպես նշում է, որ այն կապվում է վոքրասիական մի ցեղի անվանման հետ, որը 20-րդ դ. սկզբներին Հունաստան է գաղթել Թուրքիայից⁵: Ներկայումս Ձեյրեկիկոն Հունաստանի ամենատարածված պարերից է: Ծիսական բնույթի, դանդաղ ու արուսեհայտիչ շարժումներ ունեցող մենապար է, պարում են միայն տղամարդիկ: Պարի երաժշտական չափը 9/8 է:

Պարագետ Ալկիս Ռաֆտիսը նույնպես նշում է, որ Ձեյրեկիկոն մենապար է, իր սկզբնական, գյուղական ձևով կառուցված ընդհանուր բնույթի, ազատ, իմպրովիզացիոն շարժումներով⁶:

Մեկ ուրիշ հայն հեղինակ (Վաստ Տիրովյա) այդ պարի օրինակով ներկայացնում է քաղաքային պարային ֆոլկլորի զարգացման ընթացքը Հունաստանում, Ձեյրեկիկոն համարելով քաղաքային միջավայրում ամենատարածվածներից մեկը, որը պարում են մեկ կամ երկու գործիքի նվագակցությամբ⁷: Մի թուրք պարագետ նշում է Թուրքիայի էգեյան տարածաշրջանում Ձեյրեկի պարի սովորությունն այսօր, վերլուծում է բեմական մեկնարանությունների մեջ եղած ասարերությունները և եավաստում, որ դա մենապար է՝ եամաչափ, շեշտված, արտահայտիչ շարժումներով:

Այսպիսով, համադրելով բոլոր սովյալները 20-րդ դ. սկզբներին հայկական ժողովրդական և բեմական պարերով հետում տեղ գտած Ձեյրեկի պարի մասին, ի մի ենք բերում պարի երաժշտությունը, սյուժեն և եագուտը:

Արդյունքում, փաստում ենք, որ հայ ժողովրդական պարային մշակույթում վերը նշված ժամանակահատվածում գոյատևած Ձեյրեկի խաղ պարը ֆոլկլորային պարի եետարբրիր նմուշներից է, որի ինքնատիպ մեկնարանությունը տեղ է ունեցել միայն հայկական մշակույթում, իսկ ուրիշ ազգերի մոտ այդ պարի տուս այժմ պահպանված ձևերը այլ բնույթ ունեն: Ցավոք, Ձեյրեկի սյուրի հայկական տարբերակը պահպանվել է միայն գրառումներում, և կենդանի գոյատևման մասին շատ քիչ ուվյալներ կան:

T ТАНЕЦ ЗЕЙБЕКА: МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ

Резюме

Н.Киличян

Во время исследования армянских народных плясок в разных источниках часто встречаются названия танцев, которые были популярны в Армении в начале XX в. Один из них-танец Зейбека. В 1930-ых годах у беженцев из Западной Армении его записывали этнограф-танцевед Србуи Лисициан и Ваграм Аристакесян.

Сопоставляя все собранные данные мы дополнили общую композицию танца: музыка, сюжет и костюм. Танец Зейбека и сейчас очень популярен в Греции и Турции, но армянская версия уникальна в своем роде и нигде больше не встречается, поэтому она считается одной из интереснейших примеров армянского фольклорного танца.

⁴ Թ և ո ղ ի կ, Ամենուն տարիցույց, Կ. Պոլիս, 1915, էջ 273- 288:

⁵ K.Savram I, The Two Diverse Version of the Dance "Zeimbekiko" in Dance Studies, vol. 16, Jersey, 1992, p.57-103.

⁶ A. Rafis, The World of Greek Dance, Athens, 1987, p. 21-24.

⁷ V. Tyrovola, Dynamic Aspects of the Evolutionary Proccss of the Popular Urban Culture: The Case of the Dance "Zeimbekiko" Nafplion, 1992.